

De oeverwaluw is een echte gelegenhedsbroeder. Als er geen geschikte locaties te vinden zijn, gaat de stand snel achteruit, maar als er wel gelegenheden zijn, dan maken zij er volop gebruik van. Vaak doen zij meerdere broedpogingen per seizoen en soms zien zij er niet tegenop asiel te gaan zoeken in een andere gemeente of provincie.

Dick A. Jonkers

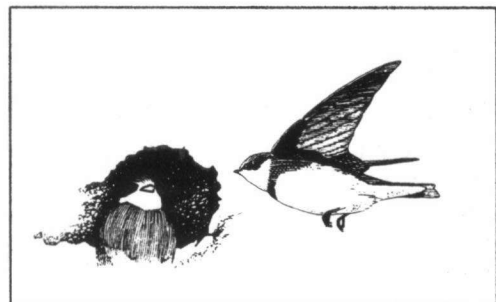
Oeverwaluwen laten zich niet kennen

Oeverwaluwen zijn niet voor één gat te vangen. Dit bleek weer eens in 2002. Het lijkt alsof zij een soort helicopterview hebben en feilloos aanvoelen wanneer ergens geschikte nestgelegenheden beschikbaar is. Soms is dat op een goed verschoolen liggende plek die jarenlang over het hoofd is gezien. Zo zagen zij kans om dit jaar iets meer dan 600 nestholten in het werkgebied te graven.

Al bijna een eeuw worden de oeverwaluwen in het Gooi in de gaten gehouden. Sinds de oprichting van de vogelwerkgroep in 1967 gebeurt dat gecoördineerd en worden reeds bestaande kolonies jaarlijks geteld en nieuwe opgespoord. Van de kolonies uit de jaren zeventig is die in de groeve Oostermeent bij Blaricum de enige die ieder jaar bezet is gebleven. De locaties waar andere kolonies zich bevonden zijn zonder uitzondering door menselijk toedoen verdwenen. Het verdwijnen van broedgelegenheden hoort bij de oeverwaluw. Zij nestelen bij de gratie van plotseling geschikte steile wandjes, ontstaan door het afkalven van oevers door wind en stroming, een in Nederland vrijwel niet meer voorkomend verschijnsel. Daarnaast maken zij gebruik

van bouwputten, leiding-sleuven, tijdelijke kleine zandstorten en gronddepots. Oeverwaluwen weten die goed te vinden. Een en ander leidt tot ongenoegen en ongemak voor degenen die bij de kolonies aan het werk zijn of de grond nodig hebben. Er zijn met hulp van de Vogelwet 1936 en

na de invoering van de Flora- en Faunawet al heel wat bouwwerken stilgelegd. Te laat opleveren van projecten en financiële schade waren het gevolg. Vogelbescherming Nederland heeft het initiatief genomen om een brochure uit te brengen. Hierin staat beschreven welke maatregelen men kan nemen vóór het broedseizoen om te voorkomen dat oeverwaluwen bij projecten gaan nestelen. Aan

Oeverwaluw

de andere kant worden er gelukkig op diverse plaatsen, waaronder in het Gooi, pogingen ondernomen permanente wanden, al dan niet als kunstwand uitgevoerd, tot stand te brengen. Tegelijkertijd worden bestaande wanden onderhouden. Het goed laten verlopen van al deze ontwikkelingen valt lang niet altijd mee zoals in dit artikel te lezen valt.

Tabel 1. Kolonies van oeverwaluwen in 2002 tussen Vecht en Eem

Naam	Gemeente	Aantal nesten *	Vestigingsplaats
A1/A6	Muiderberg	115 (78)	zandwand
Naarderbos	Naarden	8 (22)	gronddepot
Naardermeent	Naarden	202 (0)	zandwand
Zanderij-oost	Hilversum	115 (0)	gronddepot
Haven Huizen	Huizen	10 (35)	gronddepot
Vierde Kwadrant	Huizen	52 (30)	gronddepot
Groeve Oostermeent	Blaricum	50 (82)	zandwand
Hogenbirk	Eembrugge	5 (0)	grondstort
Raboes	Eemnes	61 (72)	kleiwand
Totaal		608	

* Tussen haakjes staat het aantal nesten in 2001

Kolonies

In 2002 waren negen kolonies van oeverzwaluwen in het gebied tussen Vecht en Eem bewoond (tabel 1). Daaronder bevonden zich één nieuwe, en verder ook enkele kolonies die zich zeer dicht bij de kolonie bevonden waar in 2001 was genesteld. Uit de tabel blijkt hoe kwetsbaar de oeverzwaluwen in het Gooi en omgeving zijn; de helft broedde in gronddepots, die volgend jaar zijn verdwenen. Alleen voor de kolonie van Zanderij-oost hoeft dit geen probleem te zijn, want er ligt dichtbij een zandwand die vorig jaar bewoond was.

Nog steeds is de kolonie binnen de lus die de A6 op de A1 aansluit de meest westelijke. Even leek het erop dat de Bloemendalerpolder met die eer zou gaan strijken, maar deze vestiging ging uiteindelijk niet door. Begin juni zijn 115 nesten geteld bij de A1. Aan het eind van die maand waren het er nog maar 85. De oorzaak van de terugval in het aantal bewoonde hollen ligt bij predatie. Een vos zag kans om de hollen, die in een lage wand waren gemaakt, uit te graven. Kennelijk had een in de omgeving broedende buizerd, die we rond de kolonie zagen zwerven, dit kunstje afgekeken, want rond braakballen van deze soort lagen plukresten van oeverzwaluwen. De derde predator was een boomvalk, die ook nogal wat exemplaren te pakken had gekregen. In tegenstelling tot andere jaren was de oostelijke wand niet bewoond. Deze was voor het broedseizoen wel afgestoken, maar later voor het grootste deel ingestort. Een afgestoken kleiner deel aan de westzijde bleef wel intact. Rijkswaterstaat heeft plannen om de wanden met een speciaal middel te injecteren en daardoor het zand te stabilise-

ren. Hierdoor kunnen beide wanden weer als broedplek functioneren.

De enige plek waar op de voormalige en nu afgedekte vuilstort aan de rand van het Naarderbos is gebroed, was een klein gronddepot. De drie wanden waren nog wel aanwezig, maar ongeschikt (zie potentiële broedplaatsen)

De kolonie op de Naardermeent, waar vorig jaar nog volop vogelluizen bij de ingangen van de nestholten zaten, was nu wel bewoond. Het was gelijk met zijn 202 nesten de grootste kolonie in het werkgebied. De maatregelen om vossen bij de kolonie weg te houden waren ook dit jaar effectief.

Het leek erop dat de afgestoken wand in het westelijk deel van de Zanderij bij het Goois Natuurreservaat een grootse toekomst tegemoet ging. Rustig gelegen, temidden van plassen waarboven in de lucht volop voedsel aanwezig was. Helaas, er kwam geen oeverzwaluw aan nestelen toe (zie potentiële broedplaatsen). Aan de overkant van de Naarderweg in de Zanderij-oost was dit wel het geval. Daar lagen grote en hoge gronddepots te wachten om te worden gebruikt voor de aanleg van het ecoduct dat daar dichtbij gebouwd gaat worden. Er was al zand weggehaald en daardoor waren steiltes ontstaan die door de oeverzwaluwen direct in beslag werden genomen. Van verdere uitvoering van de werkzaamheden kon dus geen sprake meer zijn. Op 26 april zaten er al 54 nesthollen en dat was begin juli al gegroeid tot 105. Intussen rukte de vegetatie ook op, zodat de oeverzwaluwen soms moeite hadden om de nesten te bereiken. In augustus was alles vrij-

wel dichtgegroeid. Met hun eerste broedsel waren zij nog net op tijd geweest.

Hoewel de werkzaamheden voor de nieuwe haven en pier bij Huizen bijna gereed waren, zag een aantal paren toch nog mogelijkheden om tot nestelen over te gaan. In een nog overgebleven klein gronddepot bouwden tien oeverzwaluwen hun nesten.

De verwachting was dat in de gronddepots in het Vierde Kwadrant (Huizen) dit jaar niet meer gebroed zou worden. In overleg met de vogelwerkgroep voerde de gemeente een ontmoedigingsbeleid uit. Steile stukken grond werden afgeschuind om nestelen en daardoor stopzetten van de werkzaamheden in deze nieuwbouwwijk te voorkomen. Dit beleid was ook bedoeld om de oeverzwaluwen ertoe te bewegen in een nieuw aangelegde wand te gaan broeden (zie potentiële broedplaatsen). De oeverzwaluwen gaven het niet op en groeven toch in een gronddepot aan de Thomas Moorelaan hun nestgangen. Op 15 juni hadden vijftien paren er hun domicilie gekozen; in de loop van het seizoen dijde de kolonie uit tot 52 nesten.

De Groeve Oostermeent verging het dit seizoen slecht. De wand was voor het seizoen goed geprepareerd en er waren volop nestelmogelijkheden. De verwachtingen waren dan ook hoog gespannen. Eind mei waren 52 nestgangen bezet, maar daarvan waren er op 16 juni nog maar vijftien over. Deze keer waren het geen eksters die problemen veroorzaakten, maar een gespecialiseerde blauwe reiger die 'uit de muur' kwam eten. Wandelend langs de nog geen 50 cm hoge wand hoefde

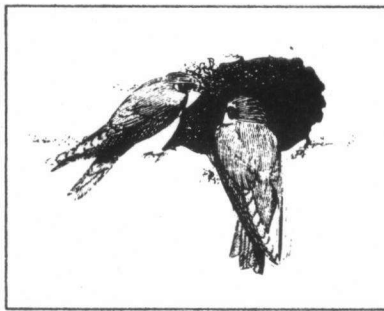
hij alleen maar zijn lange snavel in het nesthol te steken om de aan het begin daarvan verblijvende grote jongen te pakken te krijgen. Jammer genoeg zijn er in verband met instortingsgevaar geen mogelijkheden om hier een hoge wand af te steken.

Even ten zuiden van Eembrugge op de rand van het terrein met de asfaltinstallatie van Hogenbirk is een kleine kolonie ontdekt. Van de 28 nestholen waren er vijf bezet. Deze kolonie schijnt daar al jaren aanwezig te zijn. De locatie ligt zo goed verscholen op dit industrieterrein dat deze alleen te zien is van de oostzijde van de Eem.

Hoe belangrijk onderhoud is bleek dit jaar uit de resultaten van de wand bij het Raboes. Voor het broedseizoen was de wand machinaal afgeschrapt. Het resultaat was dat er 61 bewoonde hollen konden worden geteld, elf paren minder dan in 2001.

Kolonies aansluitend op het onderzoeksgebied

Oeverzwaluwen zijn zeer trouw aan hun broed- en geboorteplek. Zij gaan, wanneer er geen plaats meer is of zulke plekken verloren zijn gegaan, binnen een straal van enkele kilometers op zoek naar nieuwe vestigingsmogelijkheden. De gemiddelde afstand voor vestigingen van eerstejaars vogels ten opzichte van de geboortekolonie bedraagt zes kilometer; die van de oude vogels drie kilometer (Cramp 1988). Soms bedraagt de afstand echter tientallen kilometers. Om die reden worden ook, voor zover bekend, de ontwikkelingen in kolonies beschreven die niet al te ver van het onderzoeksgebied liggen.

Oeverzwaluw

Op het industrieterrein De Haar bij Bunschoten, waar in voorgaande jaren zeer veel oeverzwaluwen nestelden, ging het nu een stuk slechter. De zanddepots waren gebruikt, maar er was gelukkig aan de zuidzijde een nieuw depot met enigszins afgeschuinde wanden aangelegd. In juni bevonden zich daar 109 nesten. Een hevige hoosbui zorgde ervoor dat veertig nesten verloren gingen; water en zand spoelden de nestgangen met jongen en eieren dicht. Omdat de oorspronkelijke broedplaatsen van vorig jaar groot waren zijn als compensatie gronddepots aan de Bickersweg afgestoken. Het resultaat was er naar; maar liefst 226 oeverzwaluwen gingen tot nestelen over. Bunschoten herbergde minder broedparen dan in 2001. Bij elkaar waren dat er dank zij de geboden hulp toch nog 335! Verder weg, maar kennelijk tot stand gekomen door de vroeger grote aantallen broedparen, kwam een kolonie tot ontwikkeling in de nieuwbouwwijk Vathorst (Amersfoort). Deze locatie ligt hemelsbreed op hooguit vier kilometer afstand. De werkzaamheden daar zijn na de ontdekking onmiddellijk stilgelegd. Nog verder weg - ongeveer op zeven kilometer - was in 2001 een kolonie ontstaan bij de uitbreiding van het recreatieterrein Hulkestein. Deze locatie is dit jaar voorgoed ongeschikt geraakt.

Potentiële, onbewoonde wanden

Een geschikt lijkende grondstort op de rand van Weesp en de Bloemendalerpolder bleef onbewoond. Een in het verleden wel bewoond gronddepot bij sloperij van der Linden in de Bloemendalerpolder had in mei bezoek van oeverzwaluwen en bleef eveneens onbezet. Teleurstellend was het resultaat op de voormalige vuilstort bij het Naarderbos in Naarden. De drie wanden waren nog steeds aanwezig. Het probleem was dat er overal begroeiing van akkerdistels en andere kruiden in en voor de steile stukken groeide, waardoor er geen mogelijkheden waren voor de oeverzwaluwen om graafactiviteiten te kunnen ontplooiën. De beheerder was schriftelijk niet te bereiken en reageerde niet op telefonische verzoeken die waren ingesproken op zijn mobiele telefoon. Met het aangelegde wandje bij de Hollandse Brug wil het nog steeds niet lukken om bewoners te krijgen. Achtergebleven beheer waardoor de wand en omgeving vrijwel volledig zijn dicht gegroeid is daarvan de oorzaak. Een schone taak voor de vogelwerkgroep om het probleem hier aan te pakken. Waar zijn de vrijwilligers?

De kunstwand van Rijkswaterstaat bij de Oostdijk bleef ook onbezet. De oeverzwaluwen waren verhuisd naar de wand van Staatsbosbeheer in de Naarderveen.

De slootrand in de Egelshoek zuidwestelijk van Hilversum is overgroeid geraakt en voor de toekomst verloren. De door Natuurmonumenten aangelegde wand ten zuiden van het Tienhovens Kanaal op vrij korte afstand daarvan bleef onbewoond.

De voorbereidingen voor de ontvangst van de oeverzwalu-

wen in de Zanderij-west waren al voor het nestelseizoen in gang gezet. Aansluitend rukte de begroeiing op en stortte de wand hier en daar in. Verzoeken aan het Goois Natuurreservaat om in te grijpen hadden niet het gewenste effect en er kwam geen enkel paar tot broeden. Het wandje in de Sportvallei Crailo was ook dit jaar onbewoond en dat gold ook voor het wandje aan de Zuidsingel in Eemnes.

Een grote teleurstelling was het ontbreken van bewoning van de nieuw aangelegde wand op de rand van het Vierde Kwadrant en de Blaricumerveen nabij het Gooimeer. Landschapsbeheer Noord-Holland, de gemeente Huizen, uitvoerder Hogenbirk en de vogelwerkgroep hadden alles uit de kast gehaald om een perfecte wand te creëren. Veertig meter lang, twee meter hoog, gestut door palen en betonmatten met grote openingen en horizontaal ingebrachte planken die instortingsgevaar moesten voorkomen stond de wand er prima bij. Zelfs aan oprukkende begroeiing, in dit geval riet vanuit de slootrand, was gedacht. Een onderlaag van puin moest het riet weren. Zelfs waren er stimuleringsgaten geboord om de zwaluwen te verleiden te komen nestelen. Het mocht niet baten; wel hebben op twee plaatsen oeverzwaluwen graafpogingen ondernomen, maar daar bleef het dan ook bij.

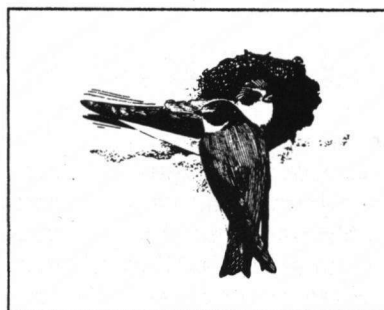
Nieuwe ontwikkelingen

Als compensatie voor het verloren gaan van natuurwaarden bij de aanleg van de nieuwe haven en een pier bij Huizen zijn drie eilandjes ten westen van de nieuwe pier opgespoten, die als broedeiland voor visdieven kunnen dienen. Aan Staatsbosbeheer was toegezegd dat er een ijsvogel- en een oeverzwaluw-

Tabel 2. Overzicht van vanglocaties voor ringonderzoek in 2002.

Vanglocatie	Aantal data	Totale vangst	Ongeringd	Volwassen	Jong	Terugvangst
A1/A6	2	47	40	33	7	7
Oostermeent	2	19	5	5	0	14
Vierde Kwadrant	3	61	48	43	5	13
Bunschoten	3	204	185	174	11	19
Totaal		331	278	255	23	53

wand gemaakt zouden worden en dat is gebeurd. De constructie was echter zo slecht dat beide wanden zijn afgekalfd en weggespoeld. De zwarte pieten vliegen over de tafel, onkunde, misverstanden, van alles wordt ter berde gebracht. Hoe dan ook het geld is op en wij kun-

Oeverzwaluw

nen naar de oeverzwaluwwand fluiten.

De plannen van de gemeente Bunschoten voor een kunstwand in de Oosterpolder, op korte afstand van de huidige kolonie op het industrieterrein De Haar gaan voorlopig niet door. In plaats daarvan is een voorstel in studie om op de plaats aan de rand van de polder waar tot en met 2001 werd gebroed een permanente wand te construeren. Deze wand met een lengte van meer dan 150 m kan, als hij bezet raakt als een soort voorraadschuur fungeren voor het opnieuw bezetten van locaties in het Gooi

Ringonderzoek

Er kon niet bij alle kolonies gevangen worden. Voor een werd geen toestemming verkregen en bij de andere waren de nest-

holen op plekken gesitueerd die onbereikbaar waren of schade zouden oplopen als er geringd zou worden. Er bleven vier locaties over waar zonder bezwaar onderzoek kon worden gedaan (tabel 2).

Bij de A1/A6 kon dank zij de medewerking van Rijkswaterstaat voor de eerste keer sinds de aanwezigheid van de kolonie gevangen worden. De oeverzwaluwen waren schuw en bleven vrijwel voortdurend hoog in de lucht, beducht als zij waren voor de boomvalk die geregeld langs kwam scheren. De terugvangsten vonden allemaal tijdens de tweede vangpoging plaats. Er zaten geen geringde vogels bij die op andere plekken al eerder van een ring waren voorzien. Alle vogels behoorden tot de groep die de eerste keer gevangen was. Een zelfde verhaal gaat op voor de terugvangsten in het Vierde Kwadrant. De drie vangsessies in de Groeve Oostermeent leverden, behalve terugvangsten van bij eerdere pogingen dit jaar geringde oeverzwaluwen, ook een aantal terugmeldingen op van vogels die een van de voorgaande jaren in deze kolonie waren geringd. Deze exemplaren waren dus al een of meer keren naar het overwinteringsgebied in Afrika geweest en keerden op hun geboorteplek of eerdere broedplaats terug. In Bunschoten was het aantal vangsten iets meer dan 200. Logisch als er gevangen wordt in grote kolonies. Onder de reeds eerder geringde vogels bevond zich er op 18 juli 2002 een die op 21 juni 2002 als volwassen

vogel door ons in de broedkolonie bij Rijswijk(Gelderland) was geringd! Het komt wel vaker voor dat oeverzwaluwen na het eerste broedsel de kolonie verlaten en dan in een andere kolonie worden teruggevangen.

Wat de oorzaken zijn weten we niet, maar er schijnen als we op het aantal vangsten afgaan weinig jongen geboren te zijn. Die ervaring deden we ook op in Rijswijk (Gelderland), waar we enkele honderden oeverzwaluwen vingen.

Dankwoord

Zonder ringers en tellers en de hulp van gravers en anderen die op een of andere wijze assistentie verleenden had het onderzoek niet uitgevoerd kunnen worden. Hartelijk dank aan: Rob van de Brink (Vogelasiel), T. de Groot (uitvoerder Hogenbirk), Jeanine Hamers (Landschapsbeheer Noord-Holland), Marc van Houten, Frans Leurs, Truus Leurs, B. Lemmen (gemeente Huizen), Dick Jonkers, Cornee Joziasse, Rob

Kole, Bob van Poelgeest, Hans van Ruiten, Wim Smeets (Natuurvereniging Bunschoten), Adri Vermeule, Frank van de Weijer, William van der Wal (Rijkswaterstaat).

Literatuur

Cramp, S. (editor) (1988): Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Volume V. Tyrant Flycatchers to Thrushes. Oxford University Press, Oxford: 238.

Jonkers, D.A. (2001): Populatieontwikkelingen bij oeverzwaluwen in 2001. De Korhaan 35(5): 123-126.